

МАКСІМ ТАНК



Узгадаваны ў найпрыгажэйшых мясцінах Мядзельскага і Нарачанскага краёў, Максім Танк быў улюбёны ў тутэйшую беларускую прыроду, захапляўся духоўнай спадчынай народа і імкнуўся перадаць свае пачуцці ў паэтычных казках і легендах, каб убачанае і перажытае ім засталося наступным пакаленням.

Ля вогнішч начлежных (Урывак з паэмы «Нарач»)

Ля вогнішч начлежных і ля невадоў
Чуў гэту легенду я часта
Ад гатаўскіх ¹ сосен і ад рыбакоў
Пра Нарач, Баторына, Мястра.

На месцы, дзе сёння шум-гоман азёр,
На золаку² раннім крык чаек,
Быў некалі цёмны нязведаны бор,
Быў лес без канца і без краю.

У нетрах, у самай глушы сасняка,
Стаяла малая хаціна;
Жыла ў той хаціне дачка лесніка,
Жыла прыгажуня Галіна.

¹ *Гатаўскі* — назва мясцовасці ад слова «гаць» (наскілі з бяргавання ці галля для пераезду праз балота; грэбля).

² *Золак* — пачатак світання.

Хто бачыў яе, той забыць век не мог
Красы яе светлай, дзявочай,
І водсвет зары, што на твар яе лёг,
І косы, і сінія вочы.

Нямала сватоў прыязджала здалёк,
Але іх адмова чакала,
Бо ў сэрцы яе быў адзін Васілёк,
Якога дзяўчына кахала.

Адзін Васілёк, што майстэрствы ўсе знаў,
Адважны і дужы хлапчына,
Які шчырым сэрцам таксама кахаў
Сяброўку юнацтва — Галіну.

Прыносіў ёй розныя забаўкі ён:
То нейкае дзіва ляское,
То часам павунню-жалейку¹, як звон,
І нават люстэрка жывое.

Гаворыць: — Пільнуй падарунка майго.
Хай ён прынясе табе ўдачу.
У тоні² глыбокай, празрыстай яго
Свой лёс ты заўсёды пабачыш.

Бо гэта люстэрка, што сёння прынёс,
Адліў я з цудоўнага сплаву:
З крынічных пясчынак, блакіту нябёс,
З кахання, і мары, і славы.

¹ *Жалейка* — дудачка (народны музычны інструмент).

² *Тоня* — вадаём; тут: паверхня люстэрка.



Зірнула дзяўчына ў люстэрка, а ў ім
Высокае сонца яснее,
І хвалі ўскіпаюць прыбоем крутым,
І чайка над возерам рэе¹.

Здаецца, нішто засмуціць не магло,
Нішто шчасцю не пагражала,
Ды лета мінула, і гора прыйшло
З асенняю хмарай-навалай.

Вяртаючыся з палявання дамоў,
Аднойчы ўбачыў Галіну
Уладар неабсяжных палёў і лясоў,
Магнат ненавісны — Барына.

Убачыў, спыніў каля студні каня,
Каля лесніковай хаціны,
Пытае ў Галіны: — Адкуль ты, чыя
І як ты завешся, дзяўчына?

¹ *Рэ́язь* — павольна ляцець, лунаць, кружыцца.

Не верыцца мне, што ў глушы сасняка,
На гэтых засмяглых¹ палетках²
Магла ты расці пад страхой мужыка,
Нябачная папараць-кветка.

Паедзем, красуня, са мной у палац.
Як кралю³, цябе прыбяру я...
— Дарма на ўгаворы, пан, часу не траць,
Бо ехаць з табой не хачу я.

Я вольнаю птушкаю вырасла тут.
Жыве тут мой суджаны-мілы.
І нас не разлучаць ні годы пакут,
Ні гнеў твой, ні грозная сіла.

— Яшчэ мы пабачым! — Барына ўскіпеў
І, злосны, каня ён прышпорыў,
Панёсся, як прывід, і знік сярод дрэў
Старога спрадвечнага бору.

Памалу змярканнем апала імгла.
Шлях Млечны заззяў над хацінай.
І толькі пад самую поўнач змагла
Заснуць у трывозе Галіна.

Заснула, ды хутка ляснік разбудзіў
Яе да зары, да світання,
Пачуўшы, як рэхам бор загаманіў,
Рагоў паляўнічых ігранне.

¹ *Засмяглы* — высахлы ад недахопу вільгаці.

² *Палёткі* — палі, што выкарыстоўваюцца пад пасевы.

³ *Краля* — тут: каралева.

— Прачніся, дачушка, прачніся хутчэй!
Грымяць на варотах прабоі,
Я выйду, няпрошаных стрэну гасцей.
Падай мне да стрэльбы набоі!

— Гэй, дзверы ў дом свой, стары, адчыняй,
Гасцям ты, як бачым, не рады.
Прыехалі мы па дачку тваю, знай,
Па панскаму слову-загаду!..

На ганак са стрэльбаю выйшаў стары,
Абвёў цівуноў ¹ грозным зрокам:
— Вас многа, сцярвятнікаў, сёння ў бары
Зляцелася з нетраў далёкіх.

Але хто з вас ступіць на гэты парог,
Той сённяшні дзень не пабачыць,
Сабачаю смерцю сканае ля ног
Ад кулі свінцовай гарачай!..

І тут жа злажыўся і стрэліў ляснік,
Аж рэха панеслася ноччу.
Пачуўшы звярыны загоншчыка ² крык,
З ім разам паў скошаны лоўчы ³.

Другі раз ужо не ўвінуўся стары,
Каб стрэліць у панскую зграю,
Зваліўся сасной векавою ў бары
Ад лютых удараў нагаек.

¹ *Ціву́н* — наглядчык за працай сялян у памешчыка (пана).

² *Заго́ншчык* — той, хто пры аблаве гоніць на паляўнічых звера.

³ *Ло́ўчы* — паляўнічы на службе ў пана.

Галіна рванулася дапамагчы,
Ды позна! Варожыя сілы
Яе акружылі, нібы крумкачы¹,
Схапілі і рукі скруцілі.

Пазней у забыццё, бы ў сцюдзёную тонь,
Запала яна і не чула,
Як нёс яе лесам, палонную, конь,
Як пушча стагнала ад гулу.

Ачнулася толькі пад вечар яна
У змрочным палацы Барыны,
З бядою сваёй безуцешнай адна,
У лютай няволі дзяўчына.

Як вырвацца птушцы на волю ізноў?
Каб знаў Васілёк яе гора,
Напэўна б сюды з дапамогай прыйшоў,
Разбіў бы стальныя запоры.

Ды гасне надзея, шуміць за акном
Дажджамі сцюдзёнымі восень.
Галосіць Галіна і ноччу і днём,
На лёс наракае, галосіць.

— Дзе ты, маё шчасце, па нетрах якіх,
Па сцежках далёкіх блукаеш?
Няўжо аб слязах ты не знаеш маіх,
Аб горы сіročым не знаеш?..

¹ *Крумкач (груган)* — вялікая чорная драпежная птушка.

Галосіць дзяўчына, аж чуе ўначы,
Як нехта яе аклікае,
Як ціха ў дзвярах зазвінелі ключы:
— Галіна, дзе ты, дарагая?..

Яшчэ ёй здаецца, што гэта здалёк
Вярнулася рэхам былое;
Яшчэ ёй не верыцца, што Васілёк
Наяве стаіць перад ёю.

— Адкуль ты, мой мілы? Хутчэй уцякай
Ты з гэтай глухой дамавіны,
Пакуль яшчэ не заяснеў небакрай
І нас не пабачыў Барына...

— Не бойся! Я сёння прабраўся ў палац,
У самае логвішча кáта¹,
І змусіў яго мне за ўсё адказаць.
Была справядлівай расплата.

Ён злёг пад ударам майго тапара,
Ён болей нам крылаў не звяжа.
Пара з гэтых сценаў на волю, пара!
Ты чуеш: прачнулася стража!..

Галіна ўцякае з каханым сваім.
Нясуць іх буланыя² коні.
Але за плячыма ўжо чуюцца ім
І крыкі, і стрэлы пагоні.

¹ *Кат* — тут: прыгнятальнік, жорсткі мучыцель.

² *Була́ны* — светла-жоўты з чорным хвостом і чорнай грываі (пра масць каня).



Тут кажа дзяўчыне сваёй Васілёк:
— Скачы ты да роднай хаціны,
А я, покуль ранні развеецца змрок,
Заблытаю след у далінах.

Хутчэй — не пярэч мне, хутчэй уцякай!
На час мы расстацца тут мусім.
Бывай, маё сэрца і шчасце, бывай!
Не бойся — я хутка вярнуся!..

Рассталіся. Едзе дзяўчына адна.
Знаёмыя сцежкі, хваіны,
Ды толькі на месцы знаёмым яна
Не ўбачыла роднай хаціны.

Не выйшаў, як некалі, бацька стары
Дачку сваю стрэць на дварышчы.
Адны толькі сосны гудуць у бары,
Чарнеюць кругом папялішчы.

Прысела ў знямозе на камень сівы
І вернага друга чакае.

Курлыкаюць недзе, крычаць журавы.
Марудна хвіліны мінаюць...

А ўсё Васілька не чуваць, не відаць.
Няшчасце яго мо спаткала?
Каб глянуць на лёс свой, у змрочную даль,
Дзяўчына люстэрка дастала.

Глядзіць: на пагорку жаўцее пясок,
Шуміць пры дарозе ракіта,
Стаіць конь буланы, ляжыць Васілёк,
І кружыць крумкач над забітым.

Аклікнула мілага, — глуха ўдалі
Ёй бор адказаў гулам-стогнам.
Люстэрка з рук выпала і на зямлі
На часткі разбілася з звонам.

І раптам на месцы, дзе высіўся бор,
Дзе срэбныя палі асколкі, —
Усё знікла, адны толькі хвалі азёр
Зазялі люстэркам, вясёлкай.

Дзяўчына ж крылатаю чайкай з тых год
І ў цёплыя ранкі, і ў сцюжу
Над люстрам азёраў, прасторамі вод,
Шукаючы мілага, кружыць.

І крык яе вецер нясе ўдалячынь
Над хвалямі, поўнымі ззяння,
Празрыстымі, быццам бяхмарная сіль,
Глыбокімі, быццам каханне...

1. Што, на вашу думку, магло натхніць аўтара на стварэнне гэтай паэмы?
2. Якой вы ўяўляеце Галіну? Прачытайце апісанне знешняга выгляду гераіні.
3. Як аўтар апісвае Васілька?
4. Раскажыце пра сяброўства Галіны і Васілька. Якія за́баўкі прыносіў дзяўчыне Васілёк? Што незвычайнае было ў іх?
5. Што вы даведаліся пра магната Барыну? Якім паказвае яго аўтар?
6. Раскажыце пра спробу лесніка абараніць сваю дачушку ад памагатых Барыны.
7. Як паказана возера Нарач у творы? Як, паводле паэмы, яно ўзнікла? Адшукайце ў тэксце і зачытайце адпаведныя паэтычныя радкі.
8. Адкуль з'явілася над возерам белая чайка? Як пра гэта гаворыцца ў творы? Прачытайце.
-  9. Параўнайце літаратурную легенду Максіма Танка з фальклорнай легендай «Нарач». Што яднае гэтыя творы, чым яны адрозніваюцца (звярніце ўвагу на адлюстраваныя падзеі, абмалёўку герояў, апісанні прыроды, форму, мову)?
-  10. Ці даводзілася вам бываць на возеры Нарач, чуць пра яго яшчэ якую-небудзь легенду? Калі так, то раскажыце пра свае ўражанні.

Літаратурная размінка

1. З якімі творамі Якуба Коласа вы ўжо пазнаёміліся на ўроках літаратурнага чытання ў папярэдніх класах? Чым яны вам запомніліся?

2. Якія творы Якуба Коласа вы прачыталі самастойна? Што вас уразіла?